

De gamle Nordmænds og Islænderes Syn paa Verdenshjørnernes Beliggenhed

af
Sofus Larsen.

Spørgsmaalet om Nordmændenes og Islændernes Opfattelse af Verdenshjørnerne har været under Debat herhjemme i mer end et Aarhundrede, uden at der dog er fundet en Løsning, der kan betragtes som sikker. Dette ligger efter min Formening deri, at det Materiale, Overleveringen omfatter, og som selvfølgelig maa være Grundlaget for ethvert exakt Arbejde med Problemet, er ret uensartet. Gennem det taler, for at bruge et billedligt Udtryk, forskellige Røster til os, hver paa sit Sprog, ligesom i Kong Dareios' Kileindskrifter. Opgaven maa derfor i første Linie være den at tolke deres Tale, saa godt vi formaar. Maaske vil det da vise sig, at de ligesom hine berømte Indskrifter alle i Virkeligheden fortæller os omtrent det samme.

Imidlertid vil det under disse Forhold være rimeligt at dele Opgaven efter de Grupper, hvori den naturligt synes at falde. Jeg skal derfor derfor begynde med at gøre Rede for den almindelige Opfattelse af Verdenshjørnernes Beliggenhed, saaledes som den fremtræder i det middelalderlige Norge og paa Island, og som den gennem Aarhundreder har nedfældet sig i talrige Vidnesbyrd, af hvilke her kun nogle faa særlig prægnante skal anføres som Exempler.

Det ældste og interessanteste af disse gaar tilbage til sidst i det niende Aarhundrede, nemlig Beretningen om den norske Høvding Ottars Rejse rundt om Norges Nordpynt ind i det hvide Hav¹). I al sin Korthed er den maaske den mest fængslende Rejseskildring blandt

¹) Se R. Rask, Saml. Afhandlinger I, 299 ff. — G. Storm i Norsk geogr. Selskabs Aarb. V., 91 ff.

alle dem, der er bevarede fra den tidlige Middelalder; nøgtern, paa-
lidelig og fuldkommen fri for den Sagaromantik, der lægger sig som
et Slør over andre Beretninger af lignende Art saasom Skildringen
af Vinlands Opdagelse.

Den er bevaret i det første indledende Kapitel til Kong Aelfreds
Oversættelse af den spanske Presbyter Orosius' Verdenshistorie, der
slutter 410 efter Christi Fødsel. I dette giver Kongen en geografisk
Oversigt over Europas Lande og Folk, og i Slutningen af det findes
Ottars og Ulfsteins Rejseberetninger som et Slags Tillæg. Kongen
har altsaa selv gengivet disse to Mænds mundtlige Meddelelser paa
Angelsaksisk.

Ottar synes at være kommet til England paa en lang Handelsrejse
af den Slags, som Høvdingerne, i hvis Hænder dengang den nordiske
Storhandel laa, ikke sjældent foretog.

Denne Færd gik fra hans Hjemstavn i det allernordligste Haloga-
land ud for Øen Senja langs hele Norges Vestkyst og op igennem
Folden (Christianiafjord) til den norske Handelsplads Skiringssal i
Nærheden af det nuværende Tønsberg; derfra gik Farten mod Syd
til den danske Handelsplads Hedeby, lidt sønden for Slesvig og endte
i England, hvor Ottar blev optaget i Kong Aelfreds Hird: Kongen kal-
des i Beretningen hans Herre.

Om Rejsen til Hvidehavet hedder det i Beretningen saaledes: „Han
sagde, at han engang vilde udfinde, hvor langt Landet strakte sig
mod Nord, eller om der boede noget Menneske nord for Ødemarken.
Han rejste da nordpaa langs med Landet, saa at han i trede Dage
havde Ødemarken paa Styrbord og rum Sø paa Bagbord. Da var han
naaet saa langt nordpaa, som Hvalfangerne nogensinde farer. Derefter
for han videre saa langt nordpaa, som han kunde sejle i tre Dage til.
Saa bøjede Landet mod Øst, eller Søen løb ind i Landet; han vidste
ikke hvilket. Men han vidste, at dér ventede han paa vestlig eller lidt
nordlig Vind.

Derpaa sejlede han østpaa langs Landet, saalangt han kunde sejle
i fire Dage. Saa maatte han vente paa ret Nordenvin'd; thi Landet
bøjede dér mod Syd, eller Søen løb ind; han vidste ikke hvilket.
Dernæst sejlede han sydpaa langsmed Land, saalangt han kunde sejle
i fem Dage; da laa der en stor Aa oppe i Landet. De sejlede ind i
Aaens Munding; thi de turde ikke sejle videre op ad Aaen af Frygt for
Ufred. Hele Landet var nemlig beboet paa den anden Side Aaen. Han
havde ikke før mødt beboet Land, siden han drog bort fra sit eget
Land; men hele Vejen havde han paa Styrbordssiden haft Ødemarken
undtagen nogle Fiskere, Fuglefængere og Jægere, og de var alle
Finner (s: Lapper); men paa Bagbord havde han haft rum Sø.

Bjarmerne havde bebygget deres Land meget godt; men did turde han ikke komme, Terfinnernes (Lappernes) Land var derimod øde, undtagen dér, hvor Jægere, Fiskere og Fuglefængere holdt til. Bjarmerne fortalte ham adskilligt baade om deres eget Land og om de tilgrænsende Lande; men han vidste ikke, hvad der var sandt, thi han havde ikke selv sét det. Han syntes, at Finnerne og Bjarmerne talte omtrent samme Sprog."

Efter ovenstaaende Beretning gik Ottars Færd altsaa i de sex første Dage nordpaa, antagelig helt op til Nordkap paa Magerøen.

Fig. 1. Kort over det nordlige Norge og Halvøen Kola. — Efter A. Stieler's Handatlas (1880). T. 49.

Af hans Skildring fremgaar, at han hele Vejen fulgte Kystlinien. Vi vilde altsaa have sagt, at Sejladsen gik *mod Nordøst*, ikke *mod Nord*; thi i den Retning bøjer Kysten. Herfra drejer den *mod Østsydøst* indtil Forbjerget Kap Gorodezki, og at den havde denne Retning, bemærkes udtrykkeligt i Beretningen. Ganske vist siger Ottar, at Landet herfra *bøjede mod Øst*; men den Vind, han bier paa for at kunne følge Kystlinien, er *vestlig eller lidt nordlig*. Tydeligere kan han ikke udtrykke, at Kysten i Virkeligheden ikke har en ren østlig Retning, men bøjer lidt *mod Syd*.

Fra Kap Gorodezky svinger Kystlinien direkte *mod Syd* og følger denne Retning indtil et Stykke sønden for Mundingen af den store Flod *Ponoi*. Denne gennemstrømmer i Retningen *Vest-Øst* Halvøen

Kola og danner næsten i hele sit Løb Sydgrænsen for Tundraen, de vældige Ødemarker, der bedækker hele den nordlige Part af Halvøen. Sønden for Floden findes vel hist og her enkelte Sumpstrækninger, men Floden er dog den faktiske Nordgrænse for Skoven og dermed for det bebyggelige Land.

Nu sagde jo Ottar udtrykkelig, at under hele denne Del af sin Færd havde han stadig Ødemarken paa Styrbord, indtil han naaede den store Flod, i hvis Munding han sejlede ind. Sønden for Floden hørte derimod Ødemarken op, og det beboede Land begyndte. Derfor kan den store Aa, han omtaler, efter mit Skøn kun være Floden Ponoi.

Man har villet lægge Endepunktet for hans Rejse saa langt ind i Kandalaks Bugten som til Mundingen af Floden *Warsucha*. Med denne Opfattelse passer for det første hans egne Udtalelser meget daarligt. Han betoner nemlig udtrykkeligt, at paa dette sidste Stykke af Rejsen langs med Land indtil Flodmundingen var Kursen ret sydlig; men hvis han var naaet til *Warsucha*, vilde den være blevet først sydlig, dernæst efter hinanden sydvestlig, vestlig og nordvestlig — det kunde han simpelthen ikke have undladt at omtale.

For det andet danner Floden *Warsucha* ikke under nogen Del af sit Løb Grænsen for Tundraen (Ødemarken); det gjorde derimod den Strøm, han søgte ind i: Paa dens søndre Bred saas bebygget Land, paa den nordre Tundraen. Her laa dengang Grænsen mellem Terfinner (5: Lapper) og Bjarmer (Kareler). Altsaa kan den paagældende Aa kun identificeres med Ponoi.

Imod denne Antagelse kan egentlig kun et eneste Argument gøres gældende: Den Strækning, han under Sejladsen sydpaa bruger fem Dage om at tilbagelægge, er forholdsvis kort, c. 14 geografiske Mil.

Det maa imidlertid erindres, at for det første kan de Afstande, Ottar tilbagelægger under sin Færd, overhovedet ikke bedømmes efter de Dage, der medgaar til dem. Sejladsen fra Senjen til Nordkap tager 6 Dage, men Strækningen er ikke meget mer end Halvdelen af Vejen fra Nordkap til Kap Gorodezky, som tilbagelægges i 4 Dage. Dernæst kunde Sejladsen langs med denne uhyre farlige Kyst, der er opfyldt af blinde Skær, hvor Kong Christian IV paa sit bekendte Ungdomstogt norden om Norge løb sit Admiralskib „Victor“ paa Grund, saa det fik en mægtig Læk og paa et hængende Haar var ved at gaa til Bunds, kun foregaa i Magsvejr og med gunstig Bør, navnlig naar man som Ottar følger Kystlinien. Men det er jo ikke sandsynligt, at Vejret i dette af Storme hjemsøgte Farvand alle fem Dage viste sig lige fjøeligt. Tværtimod, man maa snarere tro, at han af og til blev tvunget til at lægge bi og vente paa, at Forholdene skulde bedre sig,

saa han igen kunde fortsætte Sejladsen. Rimeligvis har han ogsaa til Tider haft modgaaende strid Strøm at kæmpe mod.

Ud fra de Synspunkter, som her er gjort gældende, falder jo de Retningsbetegnelser, Ottar benytter, for aller Størstedelen sammen med de moderne og viser tillige, at man i hine fjærne Tider særdeles godt forstod at orientere sig paa Havet. Foreløbig synes derfor den eneste Afvigelse mellem Ottars Orientering og Nutidens at være den, at Norges nordligste Kyst fra Senjen til Nordkap efter hans Opfattelse gaar fra Syd til Nord.

Jeg vender senere tilbage til Ottars Rejsebeskrivelse i Anledning af hans Retningsbetegnelser *indenfor Norge*, men gaar nu over til andre Vidnesbyrd fra de følgende Tider, der ligesom hans Færd norden om Norge til Hvidehavet dels vedrører *Lande udenfor Norge*, dels dette Riges Beliggenhed i Forhold til Omgivelserne.

Under de danske Forsøg i det 16. Aarh. paa at genopdage de islandske Nybygder i Grønland, Østerbygden og Vesterbygden, løb man som bekendt haardnakket den ene Gang efter den anden Panden mod Polarstrømmens Isbarrière, fordi man vildledt af disse Betegnelser stadig søgte Østerbygden paa Grønlands mod Øst vendte Kyst.

Det maa ogsaa indrømmes, at disse Navne kan virke forvirrende, vel at mærke i den moderne Form, som uvilkaarligt leder Tanken hen paa, at den ene af disse Nordbobygder maatte søges paa den østlige, den anden paa den vestlige Kyst af Landet, en Vildfarelse, som først temmelig langt hen i det 19. Aarhundrede definitivt blev bragt ud af Verden.

Skylden for denne Vildfarelse falder imidlertid ikke paa de gamle Islændere; thi de oprindelige Betegnelser *Eystribygd* og *Vestribygd* er aldeles ikke vildledende. Tværtimod, de svarer nøje til de virkelige Forhold. Begge er nemlig Komparativdannelser og siger kun saa meget, at den vestre Bygd ligger mere vestligt, den østre derimod mere østligt end den anden. Hvilket jo maa siges at være fuldt ud korrekt, da Afstanden mellem de midterste Strækninger af begge udgør ca. 5 Længdegrader, hvilket dels beror paa, at Hovedretningen af Grønlands Vestkyst er fra Nordnordvest til Sydsydøst, dels paa den skarpe Drejning mod Øst, som denne Kystlinie har netop ved Julianehaab, hvor den gamle Østerbygd laa.

At Island ligger ret vest for Norge, derom hersker der i norrøne Vidnesbyrd overhovedet ingen Tvivl. Hermed stemmer ogsaa en i islandske Sagaer almindelig brugt Betegnelse for Nordmænd; de kaldes nemlig Østmænd (Enkeltal: *austmaðr*). Heller ikke paa dette Punkt kan man altsaa rejse nogen Indvending mod den norrøne Retningsbetegnelse, der falder fuldstændig sammen med den moderne.

Om Norges Beliggenhed i Forhold til omliggende Egne og Riger findes forøvrigt en kort, men interessant Redegørelse i den gamle Munk Odd Snorrasons Olaf Tryggvasons Saga fra Slutningen af 12. Aarh. Da den er bevaret saa godt som enslydende i begge de norske Bearbejdelser²⁾ af den latinske Original, kan vi gaa ud fra, at den havde samme Ordlyd i denne.

I den arnamagnæanske Codex lyder den saaledes: „Suðr frá Noregi er Danmörk, en Svíþjóð austr frá; en vestfrá er England; en norðr frá Noregi er Finnmörk.“

Af disse Retningsangivelser er de to første fuldstændig korrekte: Danmark ligger ret sønden for Norge, og Sverige østen for den ældste Del af Norge, der gaar fra Trondhjemsbygderne til Landets Sydspids. Derimod ligger Finmarken nordøst for Norge og England ikke vest, men langt sydvest derfor.

Nu er det jo tydeligt, at naar Sydvest skal gælde for Vest, saa flyttes med det samme ret Nord over i Nordvest. Odds Retningsbetegnelser for disse to Punkters Vedkommende synes altsaa at modsige hinanden: Ligger Finmarken i Nord for Norge, saa har de gamle Nordmænd og Islændere betragtet Nordost som Nord; ligger England vest for Norge, har de derimod betragtet Nordvest som Nord. Disse Mod sætninger, placerede som her klods op ad hverandre, synes i Virkeligheden enten aldeles uforligelige eller at betegne en Forvirring i Begreberne, som man ikke uden videre har Lov til at tillægge Middelalderens Nordmænd og Islændere.

Nu vilde der jo ikke være nogen Grund til at lægge ensidig Vægt paa et enkelt Vidnesbyrd som dette, hvis ikke Forfatteren paa alle Punkter var i fuld Overensstemmelse med norrøn Sprogbrug: Ottar sejlede, som vi saa, nordpaa til Finmarken langs Norges Kyst³⁾, Thorleif Jarleskjald fra Norge syd til Danmark⁴⁾, Scillyøerne siges at ligge „vestr i haf frá England⁵⁾“; i Virkeligheden ligger de sydvest derfor. Thorir Klaki sejler „vestr til Irland“ fra Throndhjem⁶⁾, Olaf Tryggvason udtaler⁷⁾ under sit Ophold i England, at han følte Lyst til derfra „at fara austr j Noreg“.

Midt ind i denne tilsyneladende konstante Afvigelse fra den nøjagtige Retningsbetegnelse kan der saa komme fuldkommen korrekte

²⁾ Odd A. M. cap. 19 (Fms. X, 271. Kbhvn. 1835). — Codex B (Christiania-udgaven 1853), cap. 15.

³⁾ Smlgn. ogsaa Egilssaga cap. 14.

⁴⁾ Flbok 1, cap. 172.

⁵⁾ Flbok 1, cap. 92.

⁶⁾ Flbok 1, cap. 175.

⁷⁾ Flbok 1, cap. 166.

Angivelser, som naar det berettes⁸⁾, at Olaf Tryggvason fra Orknøerne sejler „austr til Mostr“ i Norge.

Endnu skal anføres blot et Exempel for at gøre denne tilsyneladende Forvirring fuldstændig. I Heilagra manna sögur⁹⁾ hedder det: „á suðrætt frá Irlandi liggr England, en i norðrætt liggr Katanes ok Orkneyar“. Katanes og Orknøerne ligger nordøst for Irland. Her slaar altsaa Hypotesen om Brugen af Nordøst for Nord til. Derimod ligger England ikke syd for Irland, men, naar der tænkes paa det daværende England, snarest sydøst derfor. Efter den ene Angivelse kommer Nord altsaa til at ligge i Nordøst, efter den anden i Nordvest. Dette kan umuligt hænge rigtigt sammen. Med disse Vidnesbyrd for Øje skulde man jo tro, at Nordmændenes og Islændernes Betegnelser for Verdenshjørnerne var et Udtryk for den vildeste Begrebsforvirring, og at det var haabløst her at forsøge paa at finde den røde Traad, som giver en fornuftig Forklaring af Sammenhængen. Men saadan forholder det sig dog næppe.

Sagatidens Nordmænd og Islændere var i Virkeligheden fortrinlige Sømænd, dengang maaske Verdens bedste og dristigste, vante ikke blot til Kystsejlfads, men ogsaa til Farter over det aabne Hav. Havde de ikke været i Stand til forholdsvis sikkert ved Sol og Stjærners Hjælp at orientere sig paa Søen, vilde de hverken have fundet Vejen til Grønland eller til Vinland. At de i Praxis meget vel vidste at bestemme, hvor Verdenshjørnerne laa, det fremgaar tydeligt af Ottars Ord. Da han skal sejle videre fra Nordkap, venter han paa vestlig og lidt nordlig Vind; men ikke destomindre siger han, at Kysten her løber mod Øst, aabenbart ikke af Mangel paa bedre Viden; men fordi han i Overensstemmelse med sin Tids Sprogbrug betegner ogsaa *Retningerne mellem Verdenshjørnerne med det Verdenshjørnes Navn, som synes ham at passe bedst til det foreliggende Tilfælde*.

I det gamle norske og islandske Sprog forekommer nemlig overhovedet ikke, saaledes som i det angelsaksiske, den Slags sammensatte Retningsbetegnelser som Nordøst eller Sydvest. Men fra det 13de Aarhundrede og senere finder vi brugt *utnorðr* og *utsuðr*, naar man nøjagtigt vil betegne, at en Lokalitet ligger i nordvestlig eller sydvestlig Retning, medens *landnorðr* og *landsuðr* bruges i Betydning af Nordøst og Sydøst. Dog var dette ingenlunde almindeligt; for det meste brugte man, som ogsaa de ovenfor anførte Exempler viser, Verdenshjørnernes Navne til ogsaa at betegne de mellemliggende Retninger. Saaledes havde det, som vi kan slutte af Ottars Rejseberetning, været Skik og Brug fra de ældste Tider, og det er ganske uberegtiget

⁸⁾ Flbok 1, cap. 188.

⁹⁾ 1,330; Katanes er Navnet paa et norsk Rige paa Skotlands Østkyst.

paa dette Grundlag at opstille den Formodning, at de gamle Nordmænd og Islændere betragtede Nordøst som ret Nord. Man kunde for den Sags Skyld med lige saa stor Ret hævde, at de betragtede Nordvest som Nordpunktet.

Vi kommer nu til den anden Del af Opgaven, Undersøgelsen af de ejendommelige tilsyneladende absurde Retningsbestemmelser af Lokalteter indenfor selve Norge. Den dér anvendte Betegnellesmaade finder vi ogsaa optaget og anvendt af de islandske Skribenter, aabenbart fordi den hviler paa ældgammel Tradition, som med Sikkerhed kan forfølges tilbage til det niende Aarhundrede, men formentlig er langt ældre.

Vi møder Fænomenet første Gang i den Del af Ottars Beretning, der handler om hans Hjemstavn Norge. „*Mod Øst*“, siger han, er det bebyggede Land bredest; men jo længere man kommer nordpaa, des smallere bliver det. Mod Øst kan det være 60 Mile bredt eller lidt bredere; men mod Nord, sagde han, at det kunde være tre Mile bredt op til Fjældet, og denne Fjældstrækning var paa nogle Steder saa bred, at man brugte to Uger for at drage over den. Andetsteds var den ikke bredere, end at man kunde komme over den i sex Dage.“

Et Blik paa Norgeskortet viser jo, at Landet — regnet fra Halogaland — er smallest mod Nord, meget bredere paa Midten og bredest mod Syd. Det er altsaa utvivlsomt, at Ottar her stiller det *nordlige* og *sydlige* Norge i Modsætning til hinanden; men dette sidste *kalder han det østlige*. Han opfatter altsaa her ikke Nord og Syd, men *Nord* og *Øst* som *modsatte Retninger indenfor Norge*.

Man undres maaske strax ved at træffe saa mærkelig en Retningsbetegnelse hos den kyndige Sømand fra Halogaland; men hans Udtryksmaade stemmer paa det nøjeste med den, vi langt senere møder i Sagalitteraturen. Saaledes berettes, at Vagn Aagesøn fra Hjörungavaag „for austr til Vikr“¹⁰⁾; i Olaf den Helliges Saga fortælles, at Ragnhild fra Øen Giske i Søndermøre sender Bud til sin Fader Erling „austr á Jaðar“, som ligger i Rogaland langt sønden for Øen¹¹⁾. I Fagrskinna¹²⁾ drager Magnus Erlingsøn fra Bergen „austr til Lista“; i Biskupa sögur II, 122 hedder det om en Mand „ferr hann austr til Oslóar (fra Nidaros)“. Mange flere Steder af lignende Art kunde anføres.

Udgangspunktet for disse ejendommelige Retningsbetegnelser er, hvad Fritzner har gjort opmærksom paa, og som det fremgaar af adskillige Steder, Rækken af de Hovedfjælde, der danner Vandskellet.

¹⁰⁾ Flbok I, cap. 162.

¹¹⁾ Olaf den helliges Saga cap. 145 (Flbok II, 201).

¹²⁾ Fagrsk. cap. 266.

Alt, hvad der ligger paa den Side af dem, der vender mod Havet, betragtes som liggende mod Nord ligesom de selv, i Virkeligheden vender de jo *mod Nordvest*. Saaledes hedder det i Skildringen af Olaf den Helliges sidste Togt¹³) „for konungr (fra Jemteland) norðr til Kialar“, og den Strækning af Kystlandet, der betegnes som Nord, er nøje begrænset, gaar fra Munden af Throndhjems Fjord (Agdanes) til Lindesnæs. Saaledes giver Olaf Tryggvason Høvdingen Erling Skjalgsson, der havde faaet hans Søster til Ægte, Herredømmet over Strækningen¹⁴) „norðan fra Sognsæ ok allt austr til Lindandisnes“.

Befolkningen i denne Strækning af Landet benævnes derfor undertiden i Modsætning til Resten *Norðmenn*¹⁵): „bjuggust þa allir þrændir ok Norðmenn til heimfarar med líki Magnuskonungs“, og i Retterbøderne hedder det¹⁶): „komi saman þeir sem fyrir norðan eru Liðandisnes til Björgvinar, enn þeir sem fyrir suman eru Nesit, fari til Oslóar“.

Disse, som her angives at bo søndenfor Næsset, siges ellers, som vi af de tidligere anførte Exempler saa, at bo mod Øst, dvs. øst for Hovedfjældene. Alt, hvad der ligger paa den Side af disse, der vender mod Sverig, regnes nemlig for Øst; smlgn. saaledes Olaf den helliges Saga¹⁷): „enn er þeir komu austan (ø: østen fra) um Kiol i Veradal“.

Endnu mærkeligere Konsekvenser har denne Sprogbrug faaet andetsteds, saaledes i Snorris Olaf Tryggvasons saga cap. 63, hvor det hedder: „Olaf konungr fór er váraði ut eptir Vikinni ok tók veizlur at stórbúnum sinum..... Siðan fór hann norðr á Agðir ok er leid langa fostu þá sótti hann norðr á Rogaland.“

Viken er Navnet paa Fylkerne omkring Oslofjorden. De ligger nordøst for Agðir og Rogaland. For at komme did maa Kongen altsaa drage mod Sydvest. Ikke destomindre hedder det her, at han drager nordpaa til Agðir, og der kan slet ikke være Tale om nogen Fejltagelse. Akkurat det samme Udtryk møder vi nemlig lidt forud i cap. 54 og ganske lignende oftere.

Exemplet fra Ottars Skildring af Norge viser tydeligt nok, at vi her staar overfor en ældgammel Sprogbrug, som har holdt sig gennem mange Aarhundreder og i sine Konsekvenser synes at trodse al fornuftig Retningsbetegnelse. Den gælder, som vi ovenfor saa, for det ældste bebyggede Norge fra Thrøndelagen og sydpaa; men denne

¹³) Olaf d. h.s Saga, cap. 260. (Flbok II, 328).

¹⁴) Flbok I, cap. 245.

¹⁵) Cod. Frisianus 210,15; Hmskr. 568,30.

¹⁶) Retterbøderne 25 (80²).

¹⁷) Flbok II, cap. 44.

Del af Kystlandet har sét fra Fjældene Havet mod Nordvest, medens Landet paa den anden Side Hovedfjældene, hvad alle Vandløbenes Retning viser, laa sydøst for disse.

Da nu Nordmændene, som tidligere vist, sædvanligvis betegnede de Retningslinier, der ligger mellem to Verdenshjørner, ved det ene af disse, synes det mig rimeligt at antage, at de har gjort det samme i dette Tilfælde for deres eget Lands Vedkommende, og at disse ejen-

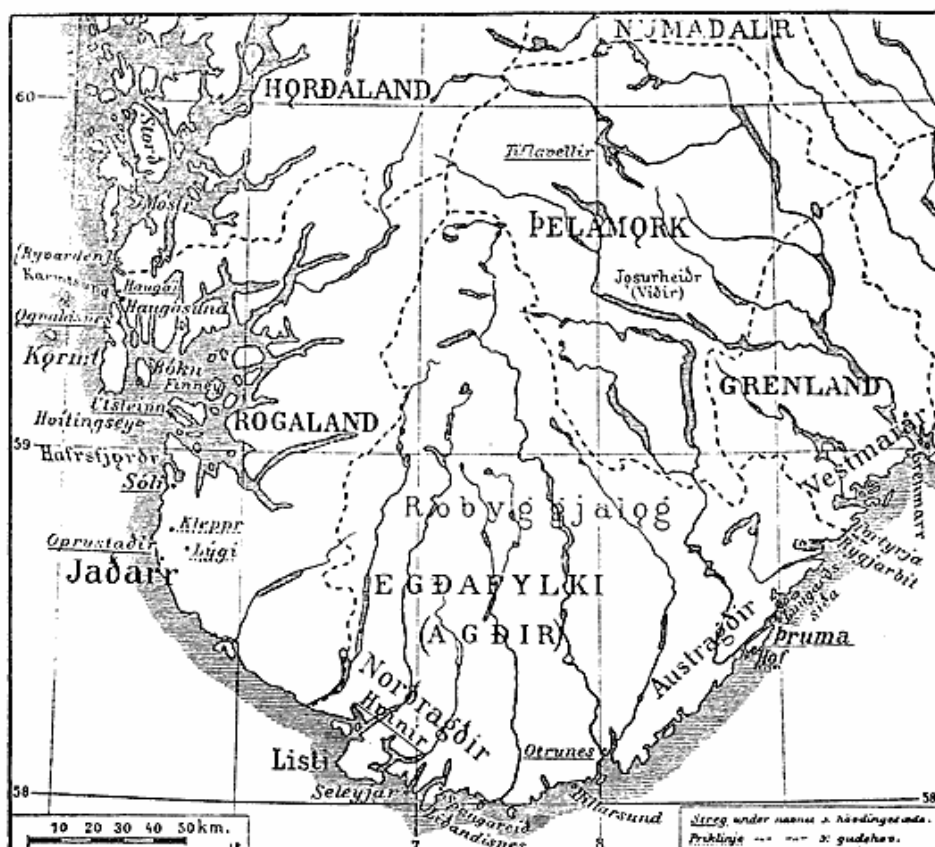

Fig. 2. Fylkerne i det sydlige Norge. — Efter Norges Historie H. 26. 1909.

dommelige Retningbetegnelser for norske Egne har deres oprindelige Aarsag i den ældgamle sædvanemæssige Brug af de fire Verdenshjørners Navne til ogsaa at betegne mellemliggende Retninger.

At den traditionelle Udtryksmaade, naar den, som det ret hyppigt sker, overføres paa enkelte Landsdeles Beliggenhed i Forhold til hverandre, efter moderne Opfattelse maa give højst mærkelige Resultater, er sikkert nok, men ganske naturligt. Lignende Metamorphoser undergaar hævdundne Stedbetegnelser saare ofte i Tidens Løb. Her i Kjøbenhavn hører man tidt en Sporvognspassager anmode Konduktøren om at blive sat af ved Nørreport, skøndt der faktisk ikke læn-

ger existerer nogen Nørreport, og ingen af Parterne venter at finde en saadan paa det angivne Sted.

Jeg gaar nu over til det tredie og sidste Afsnit af Undersøgelsen, der i det væsentlige kun drejer sig om Knytlingasagaens bekendte Danmarkshistorie.

Før jeg kommer nærmere ind paa Sagen, maa det dog stærkt betones, at den Anskuelse, der lige siden Rasks og N. M. Petersens Dage¹⁸⁾ har fundet Tilslutning fra flere Sider, og som Prof. L. Weibull i den allersidste Tid¹⁹⁾ har søgt at begrunde paa en meget fantasirig Maade, nemlig at Nordmændene og Islænderne forlagde Nord til Nordøst, heller ikke som Forklaring af Knytlingasagaens danske Retningsbestemmelser paa nogen Maade slaar til. For deres Vedkommende gælder det nemlig ubetinget, at Forrykningen eller Drejningen beløber sig ikke til et Par Streger, men til fulde 90°, saa at vort *Nord falder sammen med Vest*, og *Øst flyttes over i vort Nord*. Man ser bedst ved Hjælp af et Par Exempler, at saaledes forholder det sig. I Kapitel 32 siges om Limfjorden: „Limfjorden hedder et Sted i Jylland; det er en stor og velbekendt Fjord; *den gaar fra Nord til Syd*“ (5: fra Hals til Agger). I Kapitel 51 hedder det om Bondehæren, „at Førerne havde i Sinde at sætte Bondehæren *over Middelfartsund nord til Fyen*“, hvorhen Kong Knud var flygtet. Endelig fortælles i Kapitel 61 om Asbjørn Jarl, at strax efter Kongens Fald i Odense drog han „*nordpaa til Øresund*“ fra Fyen. Af disse og mange andre Steder fremgaar det tydeligt, at *Øst er lagt der, hvor vi har Nord*.

Denne Opfattelse er imidlertid i Sagaen ingenlunde gennemført konsekvent. For det første møder man den kun i et enkelt Afsnit af Værket, nærmere bestemt er dens Optræden begrænset til Kapitel 25—98. Det første handler om Kong Svend Estridsøns Død og Begravelse, medens Kapitel 98 beretter om Kong Niels' Drab i Slesvig. Dog maa det bemærkes, at Kapitel 69—81 incl., der fortæller om Erik Ejegods Regering, væsentlig paa Grundlag af et islandsk Skjaldekvad, danner en Slags Enklave i det paagældende Stykke. Her finder vi nemlig uden nogen Afvigelse den almindelige norsk-islandske Betegnelse for Verdenshjørnerne anvendt. Det samme gælder naturligvis hele den øvrige Del af Sagaen, Kapitel 1—24 og Kapitel 99—130.

Ligeledes maa det betones, at Drejningen fra Øst om i Nord udelukkende finder Anvendelse, *naar Talen er om de danske Landsdeles indbyrdes Beliggenhed*. Jeg skal anføre et Par Exempler til Anskueliggørelse af det, som her er sagt. I Sagaens første Kapitel kæmper Kong

¹⁸⁾ Rask, Saml. Afh. I, 347 og 348. — N. M. Petersen, Haandbog i den gamle nordiske Geografi, I. Del (1834), S. 127 § 42.

¹⁹⁾ Scandia. Bd. I (1928), 292—312.

Harald Gormsøn med Kejser Otto „suðr við Danavirki“, i Kap. 8 kommer Kong Knud „vestr til England með Danaher“, i Kap. 22 slaar Magnus den gode Venderne „norðr frá Heiðaby á Hlýrskógsheiði“, og i samme Kapitel følger den norske Hær Kong Magnus' Lig fra Jylland „norðr i Noreg“. For ogsaa at tage et Par Exempler fra Sagaens sidste Parti (Kap. 98—130), flyr Harald Gille i Kap. 99 efter sit Nederlag „suðr til Danmerkr“, Svend Grathe i Kap. 110 fra Sjælland „suðr til Falsters“. Men ikke nok hermed, midt inde i det Afsnit af Sagaen, hvor Øst ellers betragtes som Nord, træffer man enkelte Steder, hvor den sædvanlige Orientering mod Nord, tilsyneladende ved en Distraktionsfejl, er fulgt. Saaledes hedder det i umiddelbar Fortsættelse af det ovenfor citerede Sted om Limfjorden, der gaar fra Nord til Syd (Kap. 32): „Fra Nordenden af Limfjorden²⁰⁾ gaar der et smalt Eid vestpaa til Havet, som hedder Haraldseid“ (Landtangen ved Agger). Beskrivelsen er øjensynlig forvirret; thi naar Fjordens Sydgrænse var Haraldseid, som skilte den fra Havet, saa kan denne Tange umuligt ligge „vestr til hafs“. Efter Forfatterens Opfattelse af Verdenshjørnerne skulde man have ventet „suðr til hafs“. Lidt ovenfor i samme Kapitel angives Hedeby at være den sydligste Bispestol i Jylland. Efter den Orientering, her følges, skulde den jo være den østligste.

Knytlinga giver os intet Middel i Hænde til at løse disse haarde Knuder; Adam af Bremens *Gesta*²¹⁾ heller ikke, skøndt hans Værk byder paa ganske lignende Overraskelser som dem, vi traf i Knytlinga. Ikke destomindre maa vi lægge Vejen over ham, fordi han er ældre og derfor ligger nærmere ved Kilden til denne besynderlige Terminologi. Hertil kommer, at den ogsaa hos ham udelukkende finder Anvendelse paa de danske Landsdele, men saaledes at den vildeste Forvirring sidder i Højsædet, hvad der jo sædvanligvis er Tilfældet hos denne Forfatter.

I fjerde Bogs første Kapitel finder man til at begynde med en fortræffelig Beskrivelse af Jylland, hvori det hedder: „ab Egdore in boream protenditur“, og Jylland ender mod Nord i Vendsyssel (Wendila): „Inde,“ hedder det videre, „brevissimus in Nordmanniam (Norge) transitus est“. Saavidt er alting godt og klart. Efter en længere Digression naaer han saa i Kapitel fire til Fyen, og her lyder

²⁰⁾ Texten har „Or nordanverdum Limafirdi“, 5: Fra Nordenden af Limfjorden, hvilket er galt efter den Orientering, som her er brugt. Der burde staa „Or sunnanverdum Limafirdi, 5: Fra Sydenden af Limfjorden. Der kan foreligge en simpel Skrivefejl, eller ogsaa kan det tænkes, at Vedkommende har vendt op og ned paa det Kort, hvorfra Angivelsen stammer.

²¹⁾ Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis eccl. pontif. ed. Schmeidler. 1917.

Fig. 3. Gengivelse af et engelsk Verdenskort fra c. 990, det saakaldte Cottoniana, Efter K. Miller, Mappaemundi III. 1895.

Retningsbestemmelserne helt anderledes: „Et notandum, si per Judland in Funem tenderis, *directam in septentrionem viam habes*. At vero per Funem transeunti in Seland *oriens in faciem currit*“. Videre beretter han i Kapitel fem: „Haec insula (ϝ: Sjælland)..... *habet ab occidente Judland..... a meridie autem Funem*.“ Førvirringen er alt-saa haabløs.

Nu fremgaar det imidlertid af Skolierne til fjerde Bog²², at Adam til Udarbejdelse af sin geografiske Oversigt i Bremerarkivet forefandt

²²) Nr. 97, 98, 99.

en rig Samling af Itinerarer og Kort, almindelige og specielle, ældre og yngre, disse sidste formodentlig tilvejebragte af hans Velynder Ærkebiskop Adalbert, samt at en stor Del af disse Kort, hvad vi kan slutte af de Sejladsangivelser, Skolierne indeholder, var af engelsk Oprindelse.

Det er derfor af ikke ringe Interesse at komme til Klarhed om, hvorledes Datidens engelske Kort i Almindelighed saa ud, og dette lader sig med nogenlunde Sikkerhed gøre. Af saadanne engelske Kort er nemlig endnu ikke saa faa bevarede. Det ældste stammer fra Robert Cottons Samling og benævnes derfor af Konrad Miller i hans store Værk om de ældste Mappaemundi²³⁾ *Cottoniana*. Ganske nøje kan Tidspunktet for dets Tilblivelse ikke angives. De fleste henfører det til Kong Aelfreds Tid; rimeligvis er det dog ikke saa lidt yngre, antagelig fra Slutningen af 10. Aarhundrede (990—1000). Altsaa i hvert Fald ældre end Adam af Bremen.

Fig. 3 er en nøjagtig Gengivelse af *Cottoniana*, dog er Navnene ansatte med en anden Skrift end paa Originalen. Der er de nemlig for almindelige Mennesker saa godt som ulæselige. Formen af Kortet er nærmest aflang. Øst er tænkt dér, hvor vi har Nord. Derfor løber Middelhavet tilsyneladende sydfra ind mellem Afrika og Europa, og Britannien er ansat yderst paa det, vi kalder Sydsiden. Nomenclaturen viser, at Forbilledet — sikkert med flere Mellemlid — var det til Orosius' Værk hørende Kort.

Om de ikke saa faa bevarede engelske og tyske Verdenskort fra Middelalderen gælder, at de alle med flere eller færre Mellemlid er Efterligninger af nu forsvundne Kort fra Slutningen af Romertiden, hvilket blandt andet kan sluttes af deres nøje Overensstemmelse med den senere Oldtids romerske Geografer, hvis Skrifter jo for Størstedelen endnu er bevarede, medens de Kort, som engang hørte til dem, er gaaet tabt. Forbilledet for dem var altsaa i sidste Instans de romerske Mappaemundi, og i dem fremstilledes, som K. Miller har vist (smlgn. Fig. 4)²⁴⁾, de tre dengang kendte Verdensdele som en rund Skive (*orbis terrarum*). Med Undtagelse af Macrobius' Zonekort var paa dem alle Øst anbragt øverst, dér hvor baade Grækerne og, efter deres Exempel, moderne Geografer anbringer Nord²⁵⁾. Paa de fleste

²³⁾ Konrad Miller *Mappaemundi, die ältesten Weltkarten*. Stuttgart 1895. H. III, 31 ff.

²⁴⁾ Miller, *Mappaemundi* VI, 143 ff. (1898).

²⁵⁾ Aarsagen til, at Romerne orienterede deres Kort med Øst opad er ganske sikkert at søge i etruskisk Paavirkning; thi de etruskiske Haruspices delte Jordkredsen ved en perpendicular Linie i to Halvdele, af hvilke den nordlige laa til Højre, den sydlige til Venstre (smlgn. Frontinus i *Gromatici Latini* ed. Lachmann I p. 27). Givet er det ogsaa, at denne Orientering kan forfølges saa langt tilbage som til Pomponius Mela og Q. Curtius (1. Aarh. eft. Chr.).

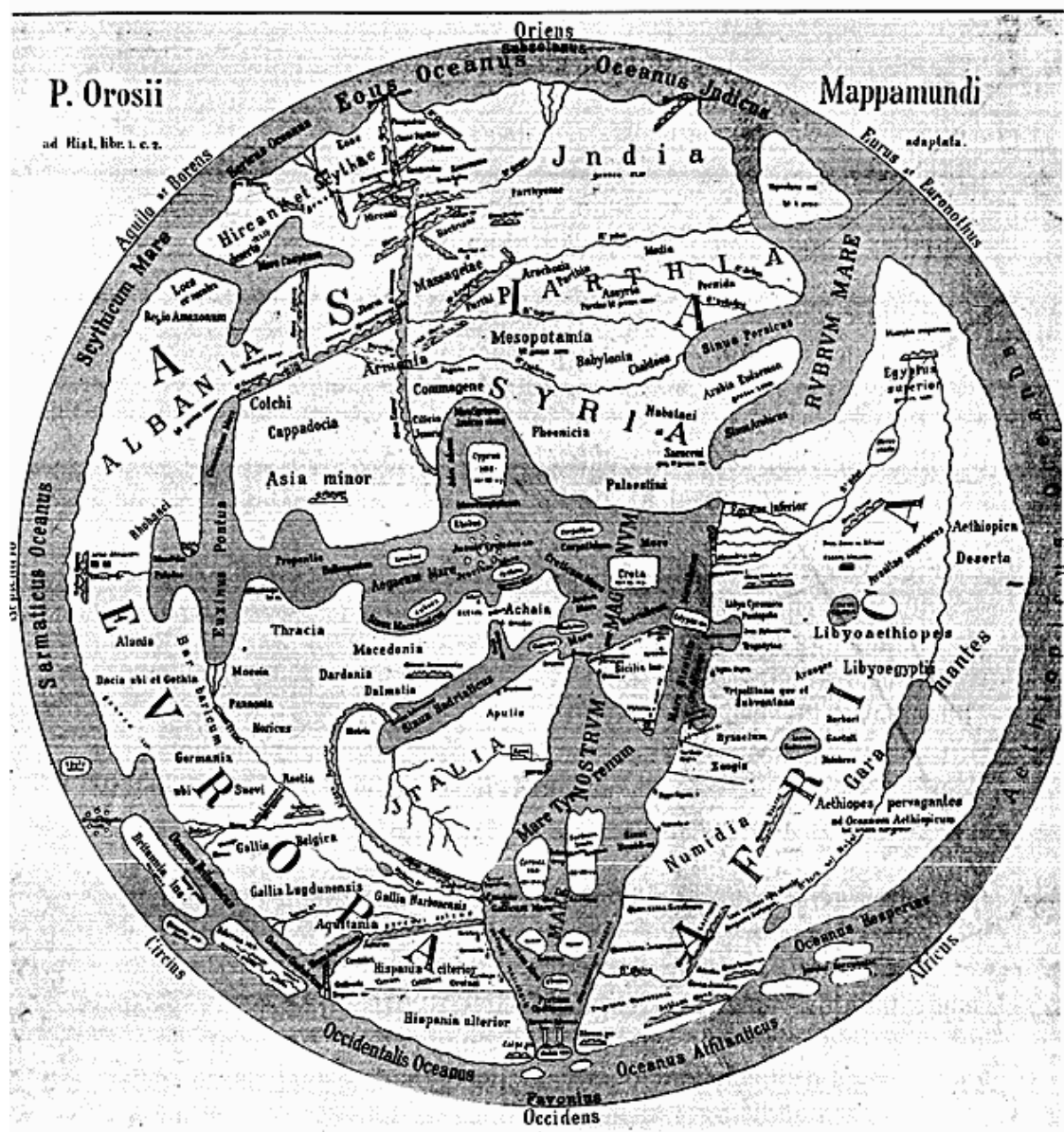

Fig. 4. Rekonstruktion af P. Orosius' romerske Verdenskort (c. 410).
Efter K. Miller Mappaemundi VI. 1898.

Mappaemundi var dette vistnok udtrykkeligt angivet. Derimod synes det, som om Verdenshjørnernes Beliggenhed sjældent eller aldrig blev udtrykkeligt angivet paa de græske og romerske Specialkort.

Formentlig er dette Grunden til, at sentromerske Forfattere, naar de benyttede Specialkort, undertiden gjorde sig skyldige i slemme Fejltagelser. De lagde ikke Mærke til, om det paagældende Kort var orienteret paa græsk eller romersk Vis, hvilket af og til gav Anledning til en Forvexling, der viser sig i en Forrykning af Verdenshjørnerne,

som ganske svarer til den, vi ovenfor konstaterede i Knytlinga og hos Adam af Bremen.

Dette er f. Ex. et Par Gange hændt den berømte historiske Forfatter Ammianus Marcellinus, der til sine geografiske Oversigter sædvanligvis benyttede romerske Specialkort, men enkelte Gange ogsaa græske²⁶). Saaledes har han XXII, 8,11 misforstaaet et græsk Specialkort og anbragt det asovske Hav øst for Sortehavet. Et andet Sted er det tydeligt nok et romersk Kort, der har givet Anledning til Fejltagelsen; han angiver nemlig XXII, 15, 2, at Nilmundingen vender mod Vest, medens Syrterne ligger syd derfor.

Ogsaa den saakaldte Geograf fra Ravenna, den ukendte Forfatter af et geografisk Værk fra sidste Halvdel af 7. Aarh., er ved Beskrivelsen af Britannia (VI, 31 p. 439) gaaet i en lignende Fælde, naar han fortæller, at Britannien *mod Øst* har Øerne Thile (ϝ: Thule) og Doreadas (ϝ: Orknøerne), mod Vest for en Del Provinsen Gallia og Pyrenæernes Forbjerg.

For de paaviselige Fejl, der saaledes hist og her træffes i geografiske Retningsbestemmelser hos latinske Forfattere fra den sene Oldtid eller den tidligere Middelalder²⁷), ligger altsaa Forklaringen i en simpel Forvexling af de dengang brugelige græske og romerske Kort, der anbragte Nord paa forskellige Steder i Kortbilledet. Her er altsaa Tale om en Skødesløshed, en Sjuskefejl af den Slags, som alle Mennesker lejlighedsvis kan begaa, og som i Nutidens skrevne og trykte Værker forekommer i Hundredevis.

Dette Synspunkt vil dog næppe kunne gøres gældende for Adam af Bremens Vedkommende. Han havde uden Tvivl, som allerede bemærket, til sin Raadighed Bispearkivets store Kortsamling med Specialkort og Itinerarer (Angivelser om Rejseruter) over Missionsomraadet, hvad der tydeligt fremgaar baade af Adams Text og af hans Skolier. Af Kortene var formentlig den allerstørste Del orienterede paa romersk Vis med Øst øverst, hvilket jo var det sædvanlige i Datiden; Itinerarerne indeholdt derimod kun korte Oplysninger om de paagældende Lokalteter, deres Afstande og Retningerne efter Verdenshjørnerne, men ingen Kort. Man ser jo let, at der hos den, som benyttede disse Kilder ved Siden af hinanden, krævedes Kendskab til den Maade, hvorpaa de romerske Kort var orienterede, tilmed da der ogsaa eksisterede middelalderlige Kort, som var Efterligninger af den romerske

²⁶) Han beraaber sig flere Gange paa Ptolemaios.

²⁷) Det ligger nær at minde om, at ganske lignende Misforstaaelser som de ovenfor omtalte i ikke ringe Tal findes i den Beskrivelse af Europa, som Kong Aelfred føjede til sin Oversættelse af Orosius. De vidner tillige om, at denne Beskrivelse for en stor Del hviler paa et engelsk Kort, som var orienteret paa romersk Vis med Øst dér, hvor vi har Nord.

Forfatter Macrobius' Zonekort, der ligesom de græske havde Nord øverst i Kortbilledet.

Materialet krævede altsaa for at kunne benyttes paa rette Vis en vis historisk Viden eller i Mangel deraf en vis kritisk Sans.

Adam har øjensynlig været aldeles blank baade i den ene og den anden Retning, og den syndige Forvirring, vi ovenfor konstaterede i hans geografiske Angivelser, skyldes da formentlig simpelthen Ukyndighed i Forening med en ejendommelig Arbejdsmaade, der vanskeliggjorde kritisk Prøvelse af Enkeltheder.

Af Skolierne til fjerde Bog (Missionsgeografien), hvoraf Størsteparten kan betragtes som løse Notater, han ikke inden sin Død naaede at faa indarbejdet i Texten, maa man være berettiget til den Slutning, at ogsaa selve Texten oprindeligt for Størstedelen er opbygget af saadanne løse Notater — der er mange Enkeltheder i hans Fremstilling, som tyder paa noget saadant. De indbyrdes afvigende Retningsbestemmelser, hans Kort og Itinerarer *tilsyneladende* indeholdt, er da under Redaktionen af Texten blevet sammenstillede uden nøjere Prøvelse af Enkelthederne, og saaledes fremkom den sindssvage Skiften mellem Verdenshjørnerne, som præger hans Skildring af de danske Lande.

For Knytlinga Sagaens Vedkommende er Sammenhængen vistnok noget mere kompliceret. Saavidt jeg véd, foreligger der intet, som kunde tyde paa, at man paa Island i det 13. Aarhundrede kendte eller brugte romersk orienterede Mappaemundi eller Specialkort. *Direkte* kan derfor de mærkelige Retningsbestemmelser, som kun findes i ét bestemt Afsnit af Sagaen, ikke føres tilbage til Misforstaaelse af romersk orienterede middelalderlige Kort over Danmark; de maa skyldes den Hjemmelsmand, Sagaforfatteren har fulgt i det paagældende Parti, og det maa derfor undersøges som den nærmest liggende Mulighed, om denne Hjemmelsmand selv kan have benyttet Kort, der gav Anledning til Sagaens gale Retningsangivelser. Men hvem disse nu end skyldes, saa staar det i hvert Fald fast, at en saadan Drejning af Verdenshjørnerne, som her foreligger, hvorved Øst svinges op i Nord, i sidste Instans kun kan stamme fra Misforstaaelse af et middelalderligt Kort med romersk Orientering.

Det Parti af Sagaen, indenfor hvilket de forkerte Angivelser om de danske Landsdeles indbyrdes Beliggenhed forekommer, hviler, som ovenfor antydtes, paa to forskellige Kilder. Stykket om Erik Ejegods Regering (Kap. 69—81, begge inkl.) er i alt væsentligt bygget over Markus Skeggjasons Kvad om Kongen. Her som overalt, hvor *brugbare* islandske eller norske Kilder til Danmarks Historie forelaa, foretrækker Sagaforfatteren, saavidt jeg kan skønne, det hjemlige Mate-

riale, der ganske naturligt staar hans Hjærte nærmest. En simpel Følge af dette Kildevalg er, at man i Skildringen af Kong Eriks Historie for-gæves vil søge de forkerte Retningsbestemmelser, ifølge hvilke Øst be-tragtes som Nord, og Kompasset drejes fulde 90°.

Derimod kan hverken Kap. 25—68 eller 82—98, de Stykker, hvor de forkerte Retningsbestemmelser træffes, ifølge deres Indhold stam-me fra nogen norrøn Kilde. Vi har her en fantasifuld historisk Roman, mindst af alt i Slægt med Datidens tørre Annaler. Den gengiver, rime-ligvis temmelig nøje, en bredt og livfuldt fortalt Original, der lagde Vind paa en spændende og fængslende Fremstilling, men tog meget ringe Hensyn til den nogenlunde sikkert afhjemlede Overlevering.

At det ikke er en norrøn, men fremmed Kilde, Sagaforfatteren her følger, viser sig ogsaa deri, at Kvadcitater saa godt som ikke forekom-mer, skøndt der om Knud den hellige var digtet Kvad ikke blot af Kalf Mánason, men ogsaa af Markus Skeggjason og Skuli Illugason, Kvad som næppe allerede dengang var gaaet tabt. Antagelig har disse Digte kun vanskeligt kunnet passes ind i det Stof, den valgte Kilde bød. De Kvadcitater, vi finder, er følgende:

I Kapitlet om Kong Svends Endeligt (25) anføres to Strofer af et Drapa om den norske Konge Harald Sigurdsøn, sikkert fordi Dane-kongen deri fremhæves som en personlig tapper Modstander. Endvi-dere paaberaaber Forfatteren sig i Anledning af Kong Svends Jorde-færd og Knud den helliges Ungdomsbedrifter et Digt til Kong Knuds Ære af Kalf Maanesøn. Imidlertid *anføres mod Sædvane ikke en Li-nie deraf*, og i hvert Fald viser Angivelsen om Kong Svends Jordfæ-stelse i Ringsted(!), at Kvadet, hvori de paagældende Oplysninger fandtes, maa være affattet mer end 100 Aar efter Kongens Død; thi før 1170, da Knud Lavards Helgenlevninger blev bisatte i Ringsted Kirke, blev ingen dansk Konge begravet dér. Den første, som sted-tes til Hvile i Helgenkirken, var Sønnen, Valdemar den Store. En blot nogenlunde samtidig Skjald kunde ikke have begaaet saa grov en Bommert.

Endelig citeres i Kap. 27 om Harald Hein en enkelt Strofe, der slet ikke omtaler nogen Begivenhed fra denne Konges Regering. Den an-føres uden Nævnelse af Skjalden og hørte muligvis til Kalf Maanesøns Kvad. Forøvrigt findes ikke Spor af norrøn Digtning i hele det lange Parti, hvorom Talen er. Den ret vidtløftige Skildring af Knud den hellige, som her gives, afviger gennemgaaende overordentlig stærkt fra det, som de bevarede danske Kilder beretter om disse Begivenheder, og ganske det samme gælder om den her fulgte Kronologi, særlig de to bærende Tal, der sætter Kongerne Svends og Knuds Dødsaar hen-holdsvis til 1076 og 1087. Derimod falder Knytlingas Ansættelser

sammen med en kortfattet norsk Krønike om de danske Konger fra 13. Aarhundrede²⁸) samt med Snorri og de af ham afhængige Kilder. Fra disse Kilder kan Knytlinga imidlertid ikke have laant sine notorisk urigtige Aarstal; *thi i dem findes ingen af de Datoer, Sagaen begge Steder tilføjer.*

Hvorfra de to urigtige Aarstal stammer, er ikke saa svært at udfinde; de er begge laante fra *engelske Annaler* og findes allerede hos Florentius Wigorniensis (o: fra Worcester) † 1118²⁹). Han har formentlig atter optaget dem fra de saakaldte angelsaksiske Annaler, deres oprindelige Hjemsted³⁰). Men der er ikke Spor af Sandsynlighed for, at Snorri eller den norske Annal nogensinde direkte har benyttet ældre engelske Kilder. De gale Aarstal maa de have faaet gennem et paa Island i det 13de Aarhundrede kendt Mellemlid, formentlig den samme Kilde, som Knytlingas Forfatter benyttede. I den var utvivlsomt ogsaa Datoerne for de to Kongers Død tilføjede. Disse har imidlertid hverken Snorri eller den norske Annal interesseret sig for at faa med. Til Knytlingasagaens Forfatter er de komne i Sammenhæng med hele den øvrige vidtløftige og fantastiske Skildring, han optog i sit Værk, deri indbefattet de ved Misforstaaelse af et paa romersk Vis orienteret Kort fremkaldte Angivelser om de danske Landsdeles indbyrdes Beliggenhed. Af den Form, begge Dateringer har i Sagaen, kan formentlig slutes, at den paagældende Kilde var affattet paa Latin. Datoerne er nemlig angivet paa romersk Vis³¹).

Forfatteren af denne Knytlingas Kilde havde altsaa Adgang og Kendskab til engelske Aarbøger, hvis Vidnesbyrd han aabenbart tillagde større Vægt end de danske Angivelser, som han ogsaa maa have kendt, hvad de tilføjede Datoer noksom viser. Endvidere fremgaar det af de gale Retningsbestemmelser, at han tillige benyttede romersk orienterede Kort, der formentlig ligeledes var af engelsk Oprindelse. Paa den anden Side vidner den historiske Roman, som Knytlingas Forfatter i det paagældende Afsnit gengiver, om at Vedkommende besad et ikke ringe Kendskab til dansk Historie og var godt indlevet i Datidens danske Forhold. Alle disse Indicier passer efter min Formening kun paa en ganske bestemt Mand, der har været Knyt-

²⁸) Aftrykt i *Scriptores rer. Dan.* II, 424—433; senere udgivet af G. Storm i *Forh. i Videnskabs-Selskabet i Christiania* 1878. Nr. 6.

Snorris Angivelse om Kongens Død har vi i *Heimskr.* ed. Unger, p. 631.

²⁹) *Chronicon ex chronicis.* London 1592.

³⁰) *The Anglosaxon Chronicle* ed. Thorpe. Vol. 1—2. London 1861.

³¹) Jvnfr. Kap. 25: Sveinn konungr andadiz þriðja kal. Maii (o: 29. April; i Virkeligheden døde Kongen den 28. April) og Kap. 63: Sá bardagi var á Fjöni ok Knutr konungr fell ok lét lif sitt á laugardegi VI idus Julii (o: 10de Juli).

linga Sagaens væsentligste Hjemmelsmand i Skildringen af de danske Kongers Historie.

De fleste nordiske Historikere hylder vistnok den Opfattelse, at hele Sagaens Slutning hviler paa en nu tabt dansk Kilde fra Slutningen af 12te Aarhundrede. Efter mit Skøn er dette Synspunkt, som først blev gjort gældende af Professor C. Weibull³²⁾, utvivlsomt rigtigt, og jeg er tillige overbevist om, at det her behandlede Afsnit med sine gale Retningsbestemmelser og urigtige Aarstal stammer sammesteds fra.

Jeg har tidligere i min Afhandling om Saxos Person og Værk³³⁾ søgt at vise, at Forfatteren af dette nu tabte Arbejde, som for vor Middelalders Historie har spillet en overordentlig stor Rolle, var en Englænder ved Navn Lucas, der i det 12. Aarhundredes sidste Halvdel spillede en betydelig Rolle herhjemme som Kancellichef hos Valdemar den førstes uægte Søn Prins Christoffer, Hertug i Sønderjylland. Saxo, der sikkert har kendt og bl. a. for Sagnhistoriens Vedkommende rimeligvis ogsaa benyttet hans Værk, roser ham for hans historiske Kundskaber, medens hans Latin, der næppe var værre end de fleste af hans Samtidiges, ikke fandt Naade for den udmærkede Stilists Øjne.

Af det, som her er fremført, mener jeg at kunne slutte, at Middelalderens Nordmænd og Islændere ikke havde en anden Opfattelse af Verdenshjørnernes Beliggenhed end Nutidens Mennesker, og at der kan gives fyldestgørende Forklaring for de Afvigelser fra Normalen, man ikke sjældent møder.

SUMMARY

The Ideas of the Early Norsemen and Icelanders concerning the Position of the Four Corners of the Earth.

By Sofus Larsen.

The numerous indications of the position of a place or a country in relation to the four corners of the earth found in medieval Norse and Icelandic writings show only slight agreement with the determination of these directions as made in our day.

This evident disagreement has not of course passed unnoticed by scientists. The question has been under discussion in the Northern countries for more than a century, but no explanation solving all the difficulties of the problem has so far been forthcoming. The view that medieval Norsemen and Icelanders regarded the North-East as North has found the greatest number of

³²⁾ C. Weibull, Saxo. Lund. 1915. S. 179 ff.

³³⁾ S. 191 ff.

adherents. Nor can it be denied that several of the place determinations that have come down to us speak in favour of this solution of the question. Nevertheless, all the circumstances speaking definitely against it are much more weighty.

In the first place no sensible reason can be given why Norsemen and Icelanders, who were excellent navigators and understood how to find their way at sea by the aid of the sun and the stars, should have thought differently from all the rest of the mediaeval world with regard to the position of the four corners of the earth. Add to this that several of the determinations of place and direction that have come down to us from the earliest times agree exactly with those of our own day, whereas others decidedly show that the North point was just as often placed in the North-West.

If now we consider that the old Norse and Icelandic languages were entirely lacking in compound words such as South-East, North-West and the like to indicate direction, and only began to form such terms (*utnorðr*, *utsuðr*, *landnorðr*, *landsuðr*) indicating points between the four corners of the earth at a comparatively late date, which terms were by no means very frequently used, there can hardly be any doubt that the apparent displacement of the four corners of the earth is really a purely linguistic phenomenon. Directions were generally expressed solely in terms of the four corners of the earth even where such designations were only approximately correct. This can be proved to have been the custom from a much earlier age than that of the preserved Norse and Icelandic literature.

As shown in more detail in the present paper, this custom, inherited from remote ages, finds a peculiar expression in the indication of the position of the Norwegian provinces in relation to each other. All provinces situated North-West of the mountain ranges dividing the country lengthwise are always said to be situated in the North, while those lying South-East of the mountain ranges are said to be situated in the East. In that way the country is divided, not into a northern and southern part, but into northern and eastern part. If carried out consistently, this division of the Norwegian provinces (the terms are used for them alone) will occasionally give rise to place determinations which must seem almost mad if it is not known on what they are based.

Finally, with regard to the determination of the four corners of the earth, a very curious circumstance appears in the *Knytlinga Saga*, a chronicle dealing with the history of Denmark in the early Middle Ages. Within a definite limited part of the *Saga* (chapters 25—69 and 82—98), but not in any other part of it, East is placed in the North. The parts in question are evidently based on a Danish source, now lost, dating from the 12th century, and here, but only in the case of the Danish provinces, we find the same peculiar determination of directions, which can in no way be compared with the case mentioned above though, curiously enough, this has been done by various scholars. For North has been swung round to the West a full 90°, by which proceeding East is moved to the place which we call North.

A quite similar displacement of the East point towards the North, similarly carried through only for certain parts, may be pointed out with regard to Denmark in Adam of Bremen. With much other matter it testifies to the incredibly confused ideas of the author. Sporadically, but not so discordantly, it appears in the Anglo-Saxon King Alfred's introduction to his translation of the history of Orosius.

But not only this, even in a few late classical writers, as shown by Konrad

Miller, the same confusion prevails in regard to the four corners of the earth, and this, again, gives us the explanation of the phenomenon. Like modern maps, the ancient Greek maps of the world or of the various countries all had the North point at the top, whereas all Roman maps, except Macrobius's maps of the Zones, always had the East point at the top.

Now the mistakes made by Roman writers in determining the position of the four corners of the earth are due to the fact that, like Ammianus Marcellinus, they sometimes used Greek and sometimes Roman maps of the countries on which the directions were not expressly marked and, as will easily be understood, this might occasionally give rise to confusion.

By far the greater number of English and German medieval maps originated from copies of Roman maps, and so had East marked at the top. This was undoubtedly the cause of King Alfred's mistakes as well as of Adam of Bremen's erroneous determination of the position of the Danish provinces.

It is hardly probable that the author of the *Knytlinga Saga* should himself have used maps traceable to Roman prototypes. However, the author of the Danish source employed by the narrator of the saga must evidently have drawn upon such maps, and they have confused him as they have so many others. In the above paper the writer endeavours to prove that the author of this Danish chronicle from the 12th century was a cleric, an Englishman by birth, by the name of Lucas, who played a prominent part in Denmark in the latter half of the 12th century. He was chief of the chancellery to Valdemar I's natural son Christoffer, Duke of South Jutland. Saxo censures his Latin, but praises his knowledge of Danish history, and there are distinct traces in Saxo that he used Lucas's work, as did the author of the *Knytlinga Saga*. It seems to have concluded with King Knud's and Archbishop Absalon's great victory over Duke Bugislav.
